

SPORT ALS PROPAGANDA

De Olympische Spelen van Berlijn

Hitler zag de Olympische Spelen van 1936 als een uitgelezen kans om het nieuwe Duitse Rijk naar buiten toe te promoten. De vraag voor andere landen en voor sporters was: reizen we af naar Berlijn of blijven we thuis?

1 Auke Kok, 1936, *Wij gingen naar Berlijn* (Amsterdam 2016), p. 88.

Hoofdingang van het olympisch stadion in Berlijn. Foto: Fortepan.

In 1934 was Italië gastheer van het WK voetbal en het EK atletiek. In elk stadion hingen portretten van *Il Duce* en paramilitairen zorgden ervoor dat het publiek de juiste nationalistische leuzen riep op het juiste moment. Mussolini zag als eerste Europese staatshoofd in dat propaganda prima ingezet kon worden bij

sportfestijnen. Hij beschouwde internationale wedstrijden als een metafoor voor de strijd tussen landen, waarmee de hele bevolking achter de natie kon staan en naar buiten toe kracht

en schoonheid kon uitstralen.¹ Twee jaar later gebruikte Hitler de Olympische Spelen op eenzelfde wijze om zijn ideologie uit te dragen; sporters stonden voor een dilemma: meedoen of niet?

De zeventienjarige Rie Mastenbroek besloot voor Nederland deel te nemen aan de Spelen van 1936 in Berlijn en won als eerste Europese zwemster de honderd meter vrije slag. Toen zij werd gehuldigd, stond naast haar op het erepodium de Duitse Gisela Arendt. Deze Arendt strekte haar rechterarm schuin omhoog, Mastenbroek stond ernaast met een glimlach op haar gezicht. Aldus werd ze gefotografeerd. Die foto bleef haar vervolgens de rest van haar leven achtervolgen – steeds opnieuw werd haar gevraagd hoe het was om voor Hitler te zwemmen. Het ging

haar echter om de sport, ze was zeventien en wist niets van politiek. In totaal won ze drie gouden en een zilveren medaille. Haar verhaal wordt door Auke Kok uitgebreid beschreven in zijn boek *1936. Wij gingen naar Berlijn*. Ook vertelt Kok uitvoerig over het levensverhaal van sprinter Tinus Osendarp – Mastenbroek en hij waren de succesvolste Nederlandse sporters en hadden allebei een andere achtergrond dan de andere sporters. Hun levens, maar in het bijzonder de races van beide sporters worden prachtig beschreven. De beschrijving van de honderd

meter van Osendarp is zo levendig dat het lijkt alsof je er zelf bij bent. In het boek komen ook de dilemma's waar Nederlandse sporters voor kwamen te staan aan bod. *1936. Wij gingen naar Berlijn* kan prima gebruikt worden bij een les over de opbouw van nazi-Duitsland en het beeld dat Duitsland over zichzelf naar buiten toe wilde neerzetten. ►

Lisa Oskamp is
redacteur van Kleio.

**'MUSSOLINI ZAG INTERNATIONALE WEDSTRIJDEN
ALS EEN METAFOOR VOOR DE STRIJD TUSSEN
LANDEN, WAARMEE DE HELE BEVOLKING ACHTER
DE NATIE KON STAAN EN NAAR BUITEN TOE
KRACHT EN SCHOONHEID KON UITSTRALEN'**

Publiek brengt de
Hitlergroet tijdens
de bekendmaking
van de uitslagen van
het hoogspringen
voor vrouwen. Foto:
Fortepan.

Rie Mastenbroek (midden) won tijdens de Olympische Spelen in Berlijn het goud bij het zwemmen op de honderd meter vrije slag. De huldiging vond plaats op 10 augustus 1936. Rechts van haar Jeannette Campbell uit Argentinië (zilver) en links Gisela Arendt uit Duitsland (brons).

'PET AF!'

Hitler onderwierp de sport geheel aan het centrale gezag. Er werd een *Reichssportführer* benoemd die de sportorganisaties moest gelijkgeschakelen. In een handboek over sport voor Duitse verenigingen konden de leden lezen dat er voor Joden geen plaats meer was op sportterreinen, omdat er 'meer dreiging van ze uitgaat dan van cholera, pest en syfilis'. 'Vieze Joden en negers' konden volgens dit boek beter niet door Duitsland reizen om het tegen Duitse sporters op te nemen.

Vervolgens werd het voor Joden verboden lid te zijn van sportverenigingen. Het isoleren en uitsluiten van Joodse sporters was ook in het buitenland bekend. Sommige landen overwogen daarom uit principe niet naar Berlijn af te reizen. Het Internationaal Olympisch Comité bracht dit ter sprake tijdens een vergadering in juni 1933. De Duitsers lieten daar weten dat ze het Olympisch Handvest zouden naleven en dat Joden gewoon konden meedoen. Vervolgens ontstond in veel landen een discussie over de vraag of de nazi's wel te vertrouwen waren. De leden van de Olympische Comités uit Frankrijk, Engeland en Amerika gingen pas akkoord na diverse inspecties, rapportages en ontmoetingen met Duitse functionarissen.²

'ATLETE TOLLIE SCHUURMAN:

"IK LOOP NIET VOOR HITLER EN ZIJN TRAWANTEN"

Het Nederlandse NOC ging vrij snel akkoord, omdat de *Reichssportführer* in een brief aan Nederland liet weten dat het gastland zich niet zou bemoeien met de selectie van atleten. Dit betekende dat Joodse sporters mochten uitkomen voor Nederland. Het NOC besloot daarop

dat Nederland zou deelnemen aan de Spelen in Berlijn. De sportbonden zelf konden echter tot een ander besluit komen. Zo besloot de Nederlandse Krachtsport Bond na het houden van een referendum dat ze niet mee zouden doen aan de Spelen. Veel gewichtheffers en worstelaars hadden namelijk een Joodse achtergrond. Ook het Koninklijk Nederlandsch Gymnastiek Verbond, waar de turners onder vielen, vroeg zijn leden wat te doen en daar werd het antwoord tevens 'nee'. Bij de Nederlandse Boksbond werd dezelfde discussie gevoerd, maar daar besloot het bestuur toch te gaan. De Amsterdamse bokser Ben Bril weigerde echter deel te nemen en zo waren er nog een paar Nederlandse sporters die zelf

besloten niet mee te doen. Er werd echter veel belang gehecht aan de Spelen, patriotisme en volgzzaamheid. De Atletiekbond liet daarom de buitenwereld weten dat de atleten moesten afzeggen wegens blessures en vormverlies. Over de werkelijke redenen – verwoordt door atlete Tollie Schuurman: 'Ik loop niet voor Hitler en zijn trawanten' – zweeg de bond.³ Uiteindelijk vertrokken de meeste Nederlandse sporters wel naar Berlijn. Chef de mission van de ploeg was Karel Lotsy. Hij moest alles rondom de sporters op de Spelen in goede banen leiden. Een eerste vraagstuk voor hem was de presentatie van het Nederlandse team bij de opening van de Spelen. Moest Nederland de Hitlergroet brengen? Hitler

² Ibidem, p. 24-28.

³ Ibid., p. 28-43.

werd zelf met gejuich ontvangen. ‘Heil Hitler’ klonk door het hele stadion. ‘Das Deutschlandlied’ werd gespeeld en daarna het ‘Horst Wessellied’. Toen Nederland binnenkwam, riep Lotsy zoals afgesproken de tussenoplossing ‘pet af!’, waarna alle Nederlandse sporters hun petjes en hoeden afnamen. De Hitlergroet werd niet gebracht. Sommige landen keken collectief naar rechts. Maar bevriende landen als Italië en Oostenrijk brachten de Hitlergroet wel. De Nederlandse sporters stonden op het middenterrein toen de Duitsers strak georganiseerd binnenkwamen. Ze hieven hun rechterarm richting Hitler, waarna deze hetzelfde deed net als duizenden Duitsers in het stadion. Sommige Nederlanders graptten erover: ‘Ze voelen weer eens of het regent.’ Maar speerwerper Van der Poll vroeg zich vertwijfeld af waar al die eendracht toch vandaan kwam: ‘Waarom doen die mensen zo hysterisch?’²⁴

DIKKE BIEFSTUKKEN

De *Volkskrant* plaatste op de dag van de officiële opening in het hoofredactioneel commentaar een kritische kanttekening bij de spelen: ‘De Berlijnsche Olympiade is een sportfeest zonder weerga waarbij echter het sportieve gedeelte voor de nationaalsocialistische inrichters slechts bijzaak is. Hoofdzak is het politieke gedeelte: Duitsland wil de wereld tonen hoe vredig en goed het is onder het nationaalsocialistische bewind.’²⁵ De Duitsers leken hier aardig in te slagen. Berlijn was schoon, er reden nieuwe auto’s rond en de winkels waren goed gevuld. Het olympisch dorp bestond uit bungalows, kunstmatige meren, beekjes en heuvels en had de vorm van het Duitse Rijk. Paden verwezen naar Duitse streken en de bungalows hadden de namen

van Duitse steden. Sporters werden uitermate serieus genomen. Zo kwam Hermann Göring langs in het olympisch dorp. Hij vroeg de kok of alles naar wens was. Een Nederlander merkte op dat de biefstukjes wel wat aan de dunne kant waren. Daarna kregen de Nederlandse wielrenners alleen nog dikke biefstukken op hun bord.⁶

De nazi’s deden het ook voorkomen alsof Joden in Duitsland niets te vrezen hadden. Alle bordjes ‘Voor Joden Verboden’ waren verwijderd, het anti-semitische blad *Der Stürmer* was nauwelijks nog te koop, terwijl boeken die tijdens de boekverbranding van mei 1933 waren verbrand nu zelfs in de etalage lagen. Het burgerschap van de schrijver Thomas Mann werd verlengd tot na de Spelen, ‘ontaarde kunst’ werd overal tentoongesteld en door heel Berlijn klonk jazz – door de nazi’s normaal gesproken beschouwd als ‘negermuziek’.

De half-Joodse Helene Mayer studeerde in Los Angeles, maar werd door de nazi’s gevraagd haar geboorteland op de Spelen te vertegenwoordigen. Diverse

Joods-Amerikaanse atleten vonden dit geen goed idee, omdat andere Duitse Joden op alle mogelijke manieren waren tegengewerkt zich te kwalificeren. Mayer ging toch en bracht zelfs de Hitlergroet toen ze tweede werd bij het florettschermen. Het hele podium op dit onderdeel was trouwens voor niet-ariërs. Veel nazi’s ergerden zich eraan, maar het voordeel was dat de hele wereld kon zien dat er in Duitsland geen bevolkingsgroepen werden buitengesloten.⁷

‘HET OLYMPISCH DORP BESTOND UIT BUNGALOWS, KUNSTMATIGE MEREN, BEEKJES EN HEUVELS EN HAD DE VORM VAN HET DUITSE RIJK’

Ondanks deze ogenschijnlijke vredelievende maatregelen bleek er geen mistverstand te zijn over waar Duitsland voor stond. Zo werden de nummers één en twee van het koningsnummer van de Spelen, de honderd meter sprint, door de Duitse kranten zo veel mogelijk genegeerd. Het betroffen de zwarte Amerikanen Owens en Metcalfe. De Nederlander Tinus Osendarp won brons. Osendarp was volgens de

- 4 Ibid., p. 114-115.
- 5 Ibid., p. 108-109.
- 6 Ibid., p. 100-103.
- 7 Ibid., p. 162-164.

Kaart van het olympisch dorp in 1936. De bungalows hadden namen van Duitse steden.

Het olympisch dorp in Berlijn is verlaten en verlaten, maar nog steeds te bezoeken. Mooie foto's en informatie zijn te vinden op berlijn-blog.nl/olympisches-dorf.

Duitse kranten *der beste europäischen Sprinter*. Sterker nog, de avondkranten riepen dat *den Holländer zelfs der schnellste Weisse der Welt* was. De *Telegraaf* schreef dat 'twee negers en een blonde Hollander' het erepodium beklommen. Toen Osendarp ook bij de tweehonderd meter sprint brons behaalde, verwoordden de Nederlandse media het vrijwel net zoals de Duitse media. Osendarp werd in de deftige kranten 'de snelste van Europa' genoemd en in de volkse kranten 'de snelste blanke ter wereld'.⁸

IN DE LES

Behandelt u de gelijkschakeling in uw lessen, dan is Koks boek prima bruikbaar om te illustreren hoe dit in zijn werk ging op sportgebied. Veel leerlingen doen aan sport en door met de leerlingen de afwegingen van de sporters te bespreken op basis van de kennis waarover men toen beschikte, is het onderwerp

dichter bij de leefwereld van leerlingen te brengen. Het thema 'propaganda' kan met behulp van de Olympische Spelen van 1936 verder uitgewerkt worden. Als er tijd is voor een heel project trekt u de lijn door naar het heden. Leerlingen onderzoeken dan welke vragen er speelden bij de Olympische Spelen van 1956 in Melbourne (Suezcrisis, neerslaan Hongaarse Opstand), van 1968 in Mexico-Stad (bloedbad onder studenten), van 1972 in München (gijzeling Israëlische ploeg), van 1980 in Moskou (Russische inval in Afghanistan), van 2008 in Beijing (mensenrechten) en van 2014 in Sotsji ('homopropaganda' per wet verboden). Wat was er precies aan de hand? Welke beslissingen namen sporters en op basis waarvan? De leerlingen zoeken dit uit en vervolgens presenteren ze hun bevindingen aan de klas. Na de bespreking kan er gezamenlijk ingegaan worden op de

toekomst. Het WK voetbal wordt in 2018 georganiseerd door Rusland en in 2022 door Qatar, twee landen waar het met de mensenrechten niet zo nauw wordt genomen. Moeten 'wij' daar wel naartoe? ■

1936. WIJ GINGEN NAAR BERLIJN. Auke Kok (Thomas Rap, Amsterdam 2016), € 19,99

⁸ Ibid., p. 137.